

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 271-286
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 05.10.2018
Kabul/Accepted: 13.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

SEYYİD KUTUB'A GÖRE ALLAH'IN VARLIĞI VE BİRLİĞİNİN DELİLLERİ

EXISTENCE AND ONENESS OF ALLAH ACCORDING TO SAYYID QUTB

Dr. Öğr. Üyesi Fatma PINAR
Bitlis Eren Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
Temel İslam Bilimleri
fpinar@beu.edu.tr

Öz

Kelam ilminde Allah'ın varlığı ve birliği konusu akli ve nakli delillerle ispatlanmaya çalışılmıştır. Kelamcılarının çoğu Allah'ın doğrudan duyularla kavranamayacağı gerekçesiyle iç ve dış âlemden deliller getirmek suretiyle delillendirme yoluna gitmiştir. Bazı kelam âlimleri ise Allah inancını zaruri ve fitri olarak değerlendirmiş, Allah'ın varlığı ve birliğini ispatlamada dışarıdan deliller aramaya gerek duymamıştır. Onlara göre fitratı bozulmamış her insan Allah'ın var ve bir olduğunu kolaylıkla anlayabilir. Bu yoldaki deliller sadece insanı uyarmak ve Allah'ın var ve bir olduğuna dair insanın içindeki zorunlu bilgiyi geliştirmek içindir. Yirminci yüzyılda düşünceleri dolayısıyla idama mahkûm edilen ve uzun yıllarını hapisanede hacimli kitaplar yazarak geçiren Seyyid Kutub da Allah'ın varlık ve birliğinin delileri üzerinde durmuştur. Hapishanenin zor şartları altında üstelik idam bekleyen bir mahkûmun derinlemesine tefekkürü neticesinde kaleme aldığı bu eserlerin kıymetine binaen, Allah'ın varlığına ve birliğine dair delillere bir de Kutub'un perspektifinden bakmanın konuya farklı bir boyut kazandıracağı kanaatindeyiz. Bu nedenle genel olarak Allah'ın varlık ve birliğinden kısaca temas edeceğimiz girişin ardından, ilk bölümde Kutub'un Allah'ın varlığının, ikinci bölümde ise birliğinin delilleri hakkındaki görüş ve tespitlerini sunmaya ve böylece Kutub'un düşünce dünyasına inmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hudûs, Gaye ve Nizam, Temânû, Fitrat, Delil.

Abstract

The matter of existence and oneness of Allah were tried to be proved with rational and Qur'anic proofs in science of Kalam. Most of the kalam scientists tried to prove with evidence from both material and immaterial worlds on the grounds that Allah cannot be comprehended with senses. However, some kalam scientists evaluated the belief of Allah as obligatory and innate, they did not consider looking for evidence necessary to prove the existence and oneness of Allah. According to them, every human whose nature is not corrupted can easily understand that Allah exists and is one. Such proofs are only to warn people and to develop the mandatory information inside the human concerning the existence and oneness of Allah. Sayyid Qutb, who was sentenced to death in twentieth century due to his thoughts and spent his long years writing voluminous books in prison, also elaborated the proofs on the existence and oneness of Allah. Considering the importance of the works written by a convict waiting for execution under the harsh conditions of prison after a deep contemplation, we consider that evaluating the proofs on the existence and oneness of Allah from the perspective of Qutb will provide a different dimension to the subject. Therefore, we presented the Qutb's opinions and detections about the proofs on existence of Allah in first chapter and the proofs on his oneness in the second chapter after a short introduction addressing the existence and oneness of Allah in general, and so we tried to elaborate the Qutb's world of thought.

Keywords: Hudûth, Purpose and Order, Temânû, Nature, Proof.

Giriş

Bütün ilâhî dinlerde inanç sisteminin özünü Allah'ın varlığı ve birliği meselesi teşkil etmektedir. Çünkü diğer bütün inanç esasları Allah'ın varlığı ve birliği esasına dayanmaktadır. Allah inancı insanda fitrî olduğu için normal şartlarda çevrenin olumsuzluklarından etkilenmemiş bir bireyin Allah'ın varlığını ve birliğini kabullenmesi gerekir. Ancak gerek fitratı çevrenin olumsuzluklarından etkilenmiş kirlî fitratları ilk yaratılışındaki temiz fitrata döndürebilmek, gerekse de taklidi düzeydeki imanı tahkiki iman derecesine ulaştırabilmek için Allah'ın varlık ve birliğini delillendirmeye ihtiyaç vardır. Allah, son derece aşikâr ve bir o kadar da gerçek bir varlık olmasına rağmen duyu organlarıyla algılanacak ve hissedilecek bir varlık türü olmadığı için başka bir ifadeyle duyu ve tecrübeye konu olmadığı için, O'nun aklın verilerinden de yararlanmak suretiyle ispat edilmesi gerekmektedir.

Kutsal kitabımız Kur'an'da da Allah, kendi varlığını ortaya koymada akla çokbüyük bir sorumluluk yüklemiştir. *“Allah, aklınızı kullanıp düşünesiniz ve gerçeği anlayasınız diye size ayetlerini*

gösterir” (Bakara, 2/73) ayeti bu gerçeğe dikkat çekmektedir. Hiç şüphesiz Allah Kur’an’da zatı, isimleri, sıfatları ve fiillerinden bahsetmek sureti ile kendisini kullarına tanıtmış, bütün âlemlerin tek sahibi ve yegâne hâkimi olduğunu vurgulamıştır (Eş’ari, *Kitabü’-Lüma*, s. 7; a.y., *el-İbane*, 267; el-Kevseri, *el-Akide ve ’İlmü’l-Kelam*, s. 613). Ancak bununla beraber Rabbimiz çevremizde olup bitenlere bakmamızı, araştırıp incelememizi ve bunlar üzerinde tefekkür etmemizi de istemiştir (Fâtır, 35/11; Hac, 22/5; Zümer, 39/6; Nisa, 4/1; Abese, 80/17-22; Mürselat, 77/20-23 vb.).

Bir kısım Ehli Sünnet kelimcileri Allah’ın varlığı ve birliğini ispatlamada dışarıdan deliller aramaya gerek duymamışlardır. Çünkü onlara göre Allah inancı insanlarda zarurî ve fitrîdir. Fıtratı bozulmamış her insan Allah’ın var ve bir olduğunu kolaylıkla anlayabilir. Bu yoldaki deliller sadece insanı uyarmak, Allah’ın var ve bir olduğuna dair insanın içindeki zorunlu bilgiyi geliştirmek içindir. Mıknatıs nasıl ki demire yaklaştıkça onu kendine doğru çekerse - çünkü bu onun yaratılışında gizlenmiş bir özelliktir- insan da iç ve dış âlemde Allah’ın varlığını gösteren delillere bakarak, Allah’ın varlık ve birliğini bu delillerden yola çıkarak anlayabilecek bir özellikte yaratılmıştır. Bununla birlikte insanın kendi yaratılışı ve fıtratı da Allah’ın varlığının bir delilidir. Müteahhirün dönemi Eş’ari kelimcilerinden olan Gazzâli (ö. 505/1111) ve Şehristânî’nin (548/1153) kanaatleri bu yödedir (Gazzâli, *İhya*, s. 144; Şehristânî, *Nihâyetü’l-İkdâm*, s. 4).

Bazı Ehli Sünnet kelimcileri ise iç ve dış âlemde Allah’ın varlığını gösteren bir takım deliller üzerinde durmak suretiyle Allah’ın varlığına ulaşmak gerektiği kanaatini taşımıştır. Bunlara göre Allah duyularla doğrudan kavranamaz. “Gözler O’nu göremez fakat O gözleri görür. O, eşyayı pekiyi bilen her şeyden haberdar olandır” (En’âm, 6/103) ayeti buna delildir. Ancak duyularımız Allah’ı idrak edecek olan aklımıza malzeme temin etmektedir. Bu malzeme kâinattaki ahenk ve düzendir yani kâinatta gözlemediğimiz her şeydir. İşte insan bu malzemelerle yaratıcıyı bulmaya çalışır.

Kuşkusuz Allah’ı tanımanın yolları, O’nun varlık ve birliğinin delilleri sınırlandırılmaz. Ancak kelimcilerin Allah’ın varlığının ispatında özellikle üzerinde durduğu delillerin en meşhurlarının Fıtrat, Hudûs, İmkân, Gaye ve Nizam, Kâbûl-i Âmme, İhtira, Hareket, Kemal, Nâmütenâhi delilleri olduğu söylenilebilir. Yine kelimcilerin Allah’ın birliğini ispatlamada kullandıkları en meşhur delil ise iki farklı ilahın birbirini men edeceği argümanına dayanan temânüdelilidir (Kılavuz, *İslam Akaidi*, 78-100).

Yirminci yüzyıl İslam düşünürlerinden biri olan Seyyid Kutub da (ö. 1966) otuzun üzerinde eser kaleme almış ve bu eserlerinde özellikle de *Fi zilâl'il-Kur'an* isimli tefsirinde Allah'ın zâtı, sıfatları, varlığı ve birliği, varlık ve birliğinin delilleri gibi birçok konuda tespitlerde bulunmuştur. O, İslam ümmetinin hasta olduğu ve bu hastalığın da gerçek anlamda Kur'an'a dönüşle tedavi olacağına vurgusunu yapmış, özellikle Allah'ın tevhidi konusunda Kur'an'ın doğru anlaşılması ve hayata geçirilmesi için mücadele etmiş ve bu nedenle yaklaşık son on yılını hapisanelerde geçirmiştir. Hapishanede geçirdiği yıllar onun bol bol tefekkür etmesine ve son derece hacimli eserler kaleme almasına vesile olmuştur. Hapishanenin zor şartları altında üstelik idam bekleyen bir mahkûmun derinlemesine tefekkürü neticesinde kaleme aldığı bu eserlerinin kıymetine binaen, Allah'ın varlığına ve birliğine dair delillere bir de Kutub'un perspektifinden bakmanın konuya farklı bir boyut kazandıracığı düşüncesindeyiz.

1. Kutub'a Göre Allah'ın Varlığının Delilleri

Kutub'un, Allah'ın varlığının delillerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, onun bu konu üzerinde hassasiyetle durduğu ve Allah'ın varlığını ispat etmede kalamî delillerinden olan *gaye ve nizam, fitrat ve hudûs* delilini kullandığı anlaşılmaktadır.

1.1. Gaye ve Nizam Delili

Kelamda Allah'ın varlığının delillerinden biri olarak kullanılan gaye ve nizam delili, âlemdeki eşsiz düzenden hareketle Allah'ın varlığını ispatlamaya çalışan, halkın anlayabileceği, idraki basit bir delildir (Kılavuz, *İslam Akaidi*, s. 93). İhtirâ ya da hikmet ve inayet delili olarak da bilinen bu delile göre âlemin varlığı, estetik görünümü, uyumlu işleyişi ve belirlenen süre içinde bozulmadan devam etmesi, sonsuz kudret sahibi bir ilahın varlığına işaret etmektedir. Kur'an'da Allah'ın varlığına ve kudretine vurgu yapılırken sıkça kullanılan bu teolojik delil geniş kesimlere hitap eden sade ve gayet anlaşılır bir delil olması nedeni ile Bağdadî (ö. 429/1037), Gazzâlî (ö. 505/1111) ve İbnTeymiyye (ö. 728/1328) gibi selef ve kelam âlimleri tarafından diğer delillere nazaran daha çok tercih edilmiştir (Özervarlı, "İsbât-ı Vâcip", s. 496). Seyyid Kutub da aynı mantıktan hareketle kâinatta bütün varlıkların yaşam için elverişli olarak yaratılmasının, Allah'ın varlığına delalet ettiğini söylemektedir. "Bu evrenin varlığı, Allah'ın varlığını kabul etmeyi zorunlu kılmaktadır. Her şeyin amaçlı ve planlı bir biçimde gerçekleştiği bu evrenin varlığı, Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmeye

yanaşmadan izah etmeye çalışan bütün çabalar, mantıksal açıdan iflas etmiştir”(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 2659) diyen Kutub, âlemin amaçlı ve planlı işleyişinin, Allah'ın varlığının bir delili olduğunu vurgulamakta ve burada gaye ve nizam delilini kullanmaktadır.

“Gökler ve yer sahnesi. Gece ve gündüzün değişim sahnesi... Evet gözlerimizi, kalplerimizi ve idraklerimizi onun için iyice açsak, gözlerin ilk defa gördüğü yeni bir sahne gibi algılasak, duygularımızı alışkanlığın verdiği donukluktan ve tekrarın neden olduğu sönüklükten kurtarsak; bakışlarımız titreyecek ve duygularımız sarsılacaktır”(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 545) diyerek yine dikkatleri kâinattaki eşsiz ahenge çekmeye çalışan Kutub, burada yerleri ve gökleri, gece ve gündüzün değişimini ibret nazarı ile inceleyen birinin, Allah'ın varlığının delillerine şahit olacağını dile getirmektedir.

Yine devamında “Göz, kalp ve idraklerimiz, buradaki ahengin ötesinde bu uygunluğu bahşeden bir elin; bu düzenin ötesinde, planlayıcı bir aklın; bu yönetimin ötesinde değişmez bir yasanın varlığını duyumsayacaktır”(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 545) diyen Kutub, burada evrendeki uyum ve düzenin mükemmelliğinden hareketle Allah'ın varlığına ulaşmada duyu ve idrak ötesinde kalbe de yer açmaktadır. Nitekim âlemi müşahede eden duyu organlarımızdır ancak salt duyu sadece görünür âlemi yani fiziki âlemi tecrübe edebilirler. İnsanoğlu yaratılışı gereği metafizik âlemi duyu organlarıyla algılayamaz. Ancak duyu organlarımız fizik ötesi hayatı idrak edebilmemiz için aklımıza ve kalbimize malzeme toplamaya yarar. Fizik ötesi âlem ancak duyu, akıl ve kalbin birlikte hareket etmesi ile ulaşılabilir.

Nitekim Kutub, evrenin Allah'ın varlığına delalet eden sayısız delillerle dolu olduğunu, ancak bu hakikatin farkına varabilmek için yani kâinat delillerinin algılanabilmesi için ona ibret nazarıyla bakmak gerektiğini söylemektedir. “Sağlam akıl ve idrak sahipleri, yüce Allah'ın varlıklar âlemindeki ayetlerini anlamak için gözlerini açarlar. Ayakta iken, otururken ve yanları üzerinde yatarken kalplerini bir olan yaratıcıya yöneltirler”(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 544). Kutub, bu ifadesinde Allah'ın varlığının kâinata serpiştirilmiş delillerini ancak akıl sahibi, düşünebilen, basiretli insanların algılayabileceğini ve ancak bu sayede yaratıcılarına yönelebileceklerini, gözleri kör, bakıp da göremeyen insanların bu deliller üzerinde tefekkür edip, ibret almasının mümkün olmayacağına dikkat çekmektedir. O, burada gözlerin kör olması ya da bakıp da görememeyi, âlemi müşahede etmede duyu organlarından ziyade akıl ve kalbin kullanılmaması ile ilişkilendirmektedir. Kutub'un, âlemdeki nizamın konu edinildiği ayetler hakkında yapmış olduğu açıklamaların neredeyse tamamında

ancak basiret ve akıl sahibi insanların âlemde mevcut olan gaye ve nizamdan hareketle Allah'ın varlığına ulaşabileceği vurgusunu yaptığı görülmektedir.

1.2. Fitrat Delili

Kutub'un, Allah'ın varlığı hususun daileri sürdüğü bir diğer delil ise fitrat delilidir. Gerek kelim âlimleri gerek se Batılı düşünürler, insanlık tarihi ile ilgili incelemelerinde her toplumun genellikle bir tanrı inancına sahip olduğu kanaatine varmıştır. Buna bağlı olarak selim bir fitratla yaratılan ve yaratılışı dış çevrenin olumsuzluklarıyla kirlenmemiş olan insanın, normal olarak kendi güç ve kuvvetinin üstünde kudret sahibi, yüce bir yaratıcıyı kabul ettiği sonucunu çıkarmışlardır. Irkları, ülkeleri, din, dil ve felsefeleri değişik olmasına rağmen belli bir seviyeye ulaşmış milletler, kâinatahâkim güç ve kudret sahibi bir yaratıcıya inanıp güvenmekte tereddüt etmemiştir. İnsanlar Allah'a her devirde ibadet etmiş, O, her devirde bilinmiş ve her lisanla anılmıştır. Kur'an'ın ifadesiyle Allah'ın varlığını şiddetle inkâr edenler bile büyük bir korkuyla karşı karşıya kaldıklarında hemen Allah'a sığınıp, O'ndan yardım isterler (Yûnus, 10/12; Neml, 27/62; Zümer, 39/8-49). İşte bu durum insanda bir yaratıcıya dayanıp güvenme hissinin fitrî olduğuna delalet etmektedir (Kılavuz, İslam Akâidi, s. 83; Makdisi, *el-Bed' ve't-tarih*, I, s. 59).

Kutub da insan fitratının Allah'ın varlığının delillerinden biri olduğunu söylemekte ve ona göre bunun en güzel kanıtı aslından uzaklaşmış olan fitratın özellikle korku anında aslına geri dönüp, Allah'a sığınıp, O'na dayanma ihtiyacı hissetmesidir. O, bu gerçeği şu sözleriyle dile getirmektedir: “Aslında insanı bütün varlığıyla titreten korku ve sıkıntılar her zaman için haşre bırakılmamıştır. Karanın ve denizin karanlıklarında korkuyla karşılaşabilirler. Sıkıntılı anlarda ise sadece Allah'a yönelirler”(Kutub, *Fi zilali'l-Kur'ân*, s. 1123). Allah'ın varlığı ve O'na duyulan güven kuşkusuz ki, özellikle büyük korku anlarında insan fitratı üzerinde son derece rahatlatıcı bir etkiye sahiptir. Ancak bu yaratıcının koymuş olduğu kurallara ve nizama göre yaşamak da, insanın bir ömür boyu fitrî bir rahatlık hissi duymasına vesile olacaktır.

Kutub, *İslâm Toplumuna Doğru* isimli eserinde “Esas itibari ile insan yaratıldığından beri kalbini tatmin edecek bir inanç sistemine muhtaçtır. Hayatın yorumunu yapacak, hayatla kendi arasındaki ilişkiyi kuracak, yine kendisi ile en yüce varlık arasındaki ilişkileri sağlayacak olan bir inanç sistemine...”(Kutub, *Nahve müctemi-i İslami*, s. 22) diyerek bir yaratıcı tarafından tayin edilmiş inanç sistemine bağlı olarak yaşamının, insan ruhu üzerindeki olumlu etkiyi

dile getirmektedir. Şayet Allah'ın var olduğu hissi ve düşüncesi insan kalbini rahatlatıp, tatmin ediyorsa bu durum Allah inancının insanın fitratıyla uyumlu olduğunu, yani Allah inancının fitri olduğunu göstermektedir.

Ona göre aç olan insanın aklına gelen ilk şey açlığını gidermektir. Fakat açlığın giderilmesinden sonra insan varlığında yemeğin gideremeyeceği, suyun kandıramayacağı, elbisenin örtmeyeceği ve lezzetlerin dindiremeyeceği yeni açlıklar harekete geçer. Bu durumda yani insanın bütün ihtiyaçları giderilmesine rağmen yine de bir tatminsizlik ve açlık içinde olması, fitratın Allah'a olan ihtiyacını, dolayısıyla da fitratın Allah'ın varlığının bir delili olduğunu ortaya koymaktadır (Kutub, *Nahve müctemi-i İslami*, s. 22).

Kutub'a göre fitrat, Allah'a olan ihtiyacını asla inkâr etmemekte, üstelik Allah'ın varlığını tereddütsüz kabul etmektedir. "İnsanın fitri yapısı hiçbir zaman Allah'ın varlığını inkârâ düşmemiştir. Onun varlığını inkâr fitrattan kopmuş, acayip bir yaratık tipinin türediği günümüzde ortaya atılmıştır"(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 153)diyen Kutub, burada fitratın bizzat Allah'ın varlığına delalet ettiğini, buna rağmen bu gerçeğin fitratın aslından kopmuş insanlar tarafından bilerek inkâr edildiğini vurgulamaktadır.

Kutub, Allah'ın varlığına işaret eden bu delillerin her ne kadar O'nun varlığına bizleri ulaştırmada çok önemli bir yeri olsa da, bunların O'nun zatı hakkında bilgi veremeyeceğinin de altını çizmektedir. Nitekim o, A'raf Suresi 54. ayette Allah'ın zatına dair görüşlerini dile getirirken İslâm'ın tevhit inancının, Allah'ın zatı ve fiillerinin niteliği hakkında insan düşüncesine herhangi bir alan bırakmadığını, dolayısıyla insanın Allah'ın zatı hakkında açıklama yapma, yorumlarda bulunma gibi bir ruhsatına sahip olmadığını vurgulamaktadır. Çünkü ona göre insan bünyesi hiçbir zaman için Allah'ın zatını algılayamaz. Kafasında meydana getirdiği şekillerden hiçbirisi ona uymaz ve onunla kıyas edilemez (Kutub, *İman Gerçeği*, s. 14; a.y., *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 1296).

Kutub, insanın Allah'ın zatı hakkında yorum yapabilecek yeterlilikte olmamasını da, Allah'ın mahlûkattan hiçbir şeye benzememesine bağlamaktadır. "Her türlü insan düşüncesi, ancak insan aklının, kendisini çevreleyen nesnelere oluşturduğu çevrenin sınırları içerisinde oluşur. Yüce Allah'ın benzeri gibi bir şey olmadığına göre, insan düşüncesinin Allah'ın zatının nitelikleri hakkında fikir yürütmeye kalkışmaktan kesinlikle kaçınması gerekir"(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 1296)diyen Kutub, Allah'ın zatının niteliği hakkında fikir yürütmekten kaçınmanın, bu konuda takınılması gereken en doğru tavır olduğunu dile getirmektedir. O,

yine Allah'ın zatı hakkında *İman Gerçeği* isimli eserinde, “Gözler onu görmez, O bütün gözleri görür”(En'am, 6/103) ayetini delil göstererek, insanın Allah'ın zatını idrak edemeyeceğini, zaten O'nun zatını idrakin insanın vazifesi de olmadığını, insanın asıl vazifesinin mutlak ilâhî zâtın gönderdiği emirleri alıp, insan tabiatının ve kapasitesinin sınırları içinde onu gerçekleştirmek olduğunu vurgulamaktadır (Kutub, *İman Gerçeği*, s. 13).

1.3. Hudûs Delili

Hudûs delili evrenin yaratılmışlığı öncülüne dayanarak, Allah'ın varlığını ispat etmek için başvurulan kozmolojik delillerden biridir. Sözlükte sonradan meydana gelmek anlamına gelen hudûs, evrenin bir zamanlar yokken sonradan var olması olgusunu içerir. Bu delilde sonradan meydana gelen şeyleri ifade etmek için hâdis/hades terimi kullanılırken, onun yaratan da muhdis terimi ile ifade edilmiştir. (Lisânü'l-Arab, “hds” md.).

Ehli Sünnet kelimcileri arasında bu delili ilk defa ayrıntılı ve ciddi bir şekilde inceleyen Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'dir (ö. 333/944). O, hudûsun bilgi vasıtalarının yani duyu, haber ve istidlâlin her üçüyle de sabit olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Kur'an'ın tabiatın sonsuz güç ve kuvvet sahibi bir yaratıcı tarafından yaratıldığını haber vermesi, bu delilin haberle sabit olmasıdır. Bu ise yöntem itibari ile gözlem ve istidlâle dayalıdır. O, hudûs delilinin duyularla da sabit olduğunu ifade etmiş ve duyulara dayanan hudûs delilini birkaç örnekle izah etmiştir. Örneğin hiçbir insan veya insan dışındaki canlı türü kendi türünün başlangıcını bilememektedir. Ya da hiçbir insan organizmasında meydana gelen bozulmaları tedavi edememektedir. Bu gerçekte bizleri insanın kendisi dışında mutlak anlamda güç ve bilgi sahibi bir varlığa ihtiyacı olduğu gerçeğine götürmektedir. Mâtürîdî, hudûs delilinin istidlalle de sabit olduğunu vurgulamakta ve cisimlerin ya hareket ya da sükûn halinde bulunduğunu, dolayısıyla bir cismin toplam zamanının hareket ve sükûna bölündüğünü ve bölünebilen şeyin ise sonlu olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca hareket ve sükûn ezelde bir arada bulunamayacağına göre bulardan biri hâdistir. Yani arazlar ve onların taşıyıcısı durumundaki cisimler hâdistir. Her hâdis de bir muhdis tarafından yaratılmaktadır (Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhid, s. 11; Topaloğlu, “*Hudûs*”, s. 305).

Gerek Mâtürîdî gerekse diğer kelimciler En'am Suresi 76. ve 78. ayetleri hudûs delilinin Kur'anî dayanaklarından biri olarak görmüştür. Ayette Hz. İbrahim'in Allah'ı aramasına ve Allah'ı bulmasında duyuları, akli ve kalbini nasıl kullandığına şöyle dikkat çekilmektedir: “Gece karanlık basınca bir yıldız gördü ve ‘Rabbim

budur' dedi. Fakat yıldız batınca 'Batanları sevmem' dedi. Arkasından ayı doğarken görünce 'Rabbim budur' dedi. Fakat o da batınca 'Eğer Rabbim beni doğru yola iletmeseydi, kuşkusuz sapıklardan biri olurum' dedi. Daha sonra güneşi doğarken görünce 'Rabbim budur, bu daha büyüktür' dedi. Fakat o da batınca 'Ey kavmim, ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz putlardan uzağım'dedi'(En'âm,6/ 76-78). Kutub, hudûs deliline dayanak olarak gösterilen bu ayetlerde gözler önüne getirilen bu sahenin, gözleri kamaştıran olağanüstü bir sahne olduğuna dikkat çekmektedir. O burada öncelikle bir var olup bir yok olan ve batıp giden şeylerin ilah olmayacağına, üstelik bunlarında bizzat yaratılmış olduklarına dikkat çekmekte ve sonradan yaratılanların varlık sahasına çıkmada bir yaratıcıya ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir.

Ona göre ayetlerde gözler önüne serilmeye çalışılan bu sahne ilk aşamada, putlara ilişkin cahiliye düşüncelerini reddeden ve onlardan tiksinen fitratın sahnesidir. Hz. İbrahim burada üzerindeki bu hurafeleri silkeleyince içten gelen coşkun bir istekle vicdanında bulunduğu gerçek ilâhını arıyor. Bu düşünce henüz anlayışında ve belleğinde açıklığa kavuşmamıştır. Gizli bir coşkuyla parlayan her şeyle ilgi kurup bunun ilâhı olabileceğini düşünüyor. Önce bir yıldız görüyor, Rabbi'nin o olduğunu düşünüyor. Sonra yıldızın kaybolup gittiğini görünce, bu özellikte bir varlığın Rab olamayacağına kanaat getiriyor. Sonra ayı görüyor, Rabbini bu defa bulduğunu zannediyor, ancak ay da batınca onunda Rab olamayacağına kanaat getiriyor. Bir var olup bir yok olan, geçicilik özelliği taşıyan şeyler yaratıcı olamaz (Kutub, *Fi zilali'l-Kur'ân*, s. 101).

Kutub'a göre Hz. İbrahim fitratının arılığı ve gerçeği aramadaki içtenliği nedeniyle yüce Allah'ın kendisi için evrende gizli sırları ve varlık âleminde doğru yolu gösteren kanıtları ortaya çıkarmasını hak etmiştir. Buradan anlıyoruz ki, Kutub'a göre Allah'ın varlığının delillerine ulaşmak fitratın temizliği ve Allah'ı arayıp bulma isteğinin içtenliği ile alakalıdır. "Şu bozulmamış fitrat ve açık basiret gibi, hakka karşı böylesine bir içtenlik ve bu derece şiddetle batıldan tikslenme üzerine İbrahim'e bu mülkün, göklerin ve yerin mülkünün gerçek mahiyetini gösterdik. Evrenin planında gizli sırlardan haberdar kıldık. Varlık sayfalarına serpiştirilmiş işaretleri ortaya çıkardık. O'nun kalbi ve fitratı ile şu olağanüstü evrende yer alan imana yönelik mesajlarla doğru yolu gösteren kanıtları birbirine bağladık"(Kutub, *Fi zilali'l-Kur'ân*, s. 101).

Kutub, Hz. İbrahim'in Allah'ı fitratında ve vicdanında bulduktan sonra kâinatı müşahedesi neticesinde O'nu düşünce ve bilincinde de bulduğunu söylemektedir. Buradan hareketle fitrat

delilinde düşünüp deliller aramaya gerek duyulmadan kendiliğinden oluşan hissi bir durumun söz konusu olduğu, bununla birlikte hudûs delilinde ise akıl, düşünce ve bilincin etkin olduğu sonucuna varabiliriz. Kutub, Hz. İbrahim'in Allah'ı aramadaki bu yolculuğunu onun fitrî iman noktasından bilinçli iman noktasına çıkışı olarak değerlendirmektedir. Ona göre bu birtakım farzların ve hükümlerin yükümlülüğü gerektiren imandır (Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 101). Bu ifadeler Kutub'un bir insanın Allah'a sırf akli delillerle ulaşması halinde vahiy gelmeden de farz ve yükümlülükleri yerine getirme noktasında sorumlu tutulacağı düşüncesinde olduğunu akla getirirse de, onun bu düşüncede olmadığını konuyla ilgili açıklamalarının devamında anlıyoruz.

Nitekim o, Allah'ın halk kitlelerini sadece akılları ile baş başa bırakmadığını, Peygamberlerin getirdiği mesajlarla emir ve yasakları insanlara açıkladığını, burada otorite olarak insan fitratını veya insan aklını değil de, peygamberliği insanlar için bir gerekçe, bir otorite kıldığını ifade etmiştir. Ona göre hesaba çekilmenin ve cezalandırılmanın nedeni budur. Bu, yüce Allah'ın adaletinin, rahmetinin, insanlardan haberdar olmasının, onları bilmesinin gereğidir (Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 102).

2. Kutub'a Göre Allah'ın Birliğinin Delilleri

İslâm kelamcıları Allah'ın birliğini ispat için çeşitli deliller zikretmiş, ancak bu deliller içinde en çok Temânû delili üzerinde durmuşlardır. Bu delile göre, iki tanrı olması durumunda, bu tanrılardan biri diğerini men edecektir (Nesefî, *Kitabü't-temhidlikavaidi't-Tevhid*, s. 29). Kelamcılara göre ulûhiyet sıfatına sahip olan ve vücudu hariçten bir varlığın değil yanizâtının gereği bulunan bir varlığın, tam bir güç, kuvvet ve kudret sahibi olduğu bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla ilâh olan varlığın kudret ve kuvveti karşısında durabilecek bir rakibinin bulunmaması gerekir. Aksi takdirde bu varlık tam olarak güç, kuvvet ve kudret sahibi olarak nitelendirilemez. Böyle bir varlık da ilâh olamaz. Her bakımdan birbirine denk iki ilâh bulunduğunu farz edersek, yaratmakta ve hükmetmekte bağımsız hareket etmeleri ilâhlığın tabiatı gereği olduğundan, bu iki ilâhın her zaman ittifak edip anlaşmaları imkânsızdır. Tam bir kudrete sahip olan her bir ilâhın, kendi arzusuna muhalefet edilmesine rıza göstermesi de muhaldir. Dolayısıyla her bakımdan birbirine eşit iki ilâhın bulunduğunu varsaydığımızda, aralarında ihtilafın olması kaçınılmaz olacaktır. Örneğin ilâhların biri bir şeyin olması, diğeri de o şeyin olmamasını dilediğinde, ya iki ilâhın da dediği olacak veya her ikisinin de dediği olmayacaktır.

Yahut ilâhlardan birinin istediği olurken, diğerininki olmayacaktır. Bu ihtimallerden herbiri de aklen imkânsızdır. Her ikisinin de istediği olsa, bir anda bir şeyin hem olması, hem de olmaması, yani, vücut ve âdem gibi iki zıddın bir araya gelmesi durumu ortaya çıkar ki, bu da aklen imkânsızdır (Mâtürîdi, *Kiâbü't-Tevhid*, s. 36-37; Özler, “Tevhid”, s. 19). Buradan hareketle İslam kelamcıları Allah’ın isim, sıfat ve fiillerinde, yaratıp yönetmesinde bir olduğuna dikkat çekmiştir.

Kutub’unda eserleri bir bütünlük içinde değerlendirildiğinde, onun Allah’ın tevhidinin doğru anlaşılması yönünde özel bir çaba harcadığı görülmektedir. Nitekim Allah’ın birliği meselesi onun eserlerindeki ana temalardan biridir. Onun Allah’ın birliğinin delilleri hakkındaki görüşlerini aktarmadan önce onun tevhid düşüncesini insan hayatı ve yaşayışı ile nasıl ilişkilendirdiğine dair görüşlerini sunmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Kutub’a göre, mutlak manada bir olan sadece Allah’tır. Onun birliğinin, teklığının manası, ilahlıkta tek oluşu, Rablıkta tek oluşu, iş ve faaliyette tek oluşudur (Kutub, *Fi zıllali'l-Kur’ân*, s. 4002). O, özellikle Allah’ın birliğine imanın esasen ne şekilde olacağı üzerinde durmakta ve O’nun birliğine imanın, kuru bir sözden ibaret olmayıp, pratik hayatta uygulanması gerektiğine dikkat çekmektedir. Pratik hayatta uygulanan tevhit akidesinin ise, insan hayatına nasıl çeki düzen verdiği *Davetin İlkeleri* isimli eserinde değinmekte ve şunları söylemektedir: “İnsan hayatının istikamet bulması, yararlı hale girmesi, yükselmesi, insana layık bir seviyeye ulaşması ancak insan hayatının hiçbir yönünde tesirine sınır tanımayan bir tevhit anlayışı ile mümkün olacaktır” (Kutub, *Davetin İlkeleri*, s. 85).

“O halde sen de dini Allah’a has kılarak ihlâs ile kulluk et” (Zümer, 39/2) ayetinde de Kutub, Allah’ı birlemenin sadece dille bir çırpıda söyleniveren bir sözden ibaret olmayıp, hayatı sistemize eden bir işlevi olduğuna dikkat çekmektedir. “Bu eksiksiz bir hayat programıdır: Vicdandaki, düşünce ve inançta meydana gelen bir inkılâp ile başlar. Bireyin ve toplumun hayatını kuşatan bütün bir düzen ile sona erer” (Kutub, *Fi zıllali'l-Kur’ân*, s. 3036) diyen Kutub’a göre, tevhit ilkesine dayalı hayat sistemi toplum hayatının her alanına hâkim olup, onu düzene sokan kâmil bir sistemdir.

Kutub, Allah’ı birleyen bir kalbin yalnız O’na boyun eğip, O’nun dışında kimseye boynunu eğmeyeceğini, O’ndan başkasından bir şey istemeyeceğini, O’nun yaratıklarından birine güvenip dayanmayacağını, dolayısıyla gerçek anlamda tevhit inancına sahip bir bireyin, bu inanç sayesinde kendisi gibi bir kula kul olma esareti ve külfetinden kurtulacağına dikkat çekmektedir. Ona göre insanın

kendisi gibi bir kuldan medet umması esarettir çünkü onların hepsi de kendisi gibidir, ne bir fayda, ne de zarar verebilirler. Oysaki zengin olan yalnız Allah'tır. O'nun dışındaki bütün yaratıklar ise fakir olduğuna göre Allah'ı birleyen bir kalp, hakiki zenginliğin ancak Allah'ın katında olduğunun farkında olarak hareket etmelidir(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 3036).

Bu şekilde Kutub'un, tevhid akidesini ve bu akidenin insanın bireysel ve toplumsal hayatına nasıl yansımaları gerektiği konusundaki değerlendirmelerinden çok kısa bir kesit sunduktan sonra, şimdi onun Allah'ın birliğinin delillendirilmesinde nasıl bir yöntem izlediğine kısaca değinmek istiyoruz.

Allah'ın birliğinin delillendirilmesinde kelamcılarının kullandıkları temânû delilinin Kur'anî dayanaklarından biri de Enbiya Suresi'nin 22. ayetidir. "Göklerde ve yerde Allah'tan başka Tanrılar olsaydı, gökler de yer de bozulurdu"(Enbiya, 21/22) manasındaki ayetle ilgili açıklamalarda bulunan Kutub, iki daha fazla ilahın olması durumunda kâinata ne gibi düzensizliklerin meydana geleceğine değinmiştir. Kutub'a göre kainatın düzeni, evrenin bütün parçalarını birbirine bağlayan, tüm parçalarını bir ölçüye göre düzenleyen, bu parçalar ile düzenli bütünü hareketleri arasında bir ahenk oluşturan tek ve değişmez yasalar sistemine dayanmaktadır (Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 2373). Ona göre, bu tek ve değişmez yasa, tek ve ortaksız bir ilahın biricik iradesinin ürünüdür. Eğer birden çok ilah olsaydı, iradeler de birden fazla olacaktı. Bunun sonucu olarak da, yasalar sistemi de birden fazla olacaktı. Çünkü irade, irade sahibi zatın belirtisidir. Yasa sistemi de etkin iradenin belirtisidir. Evrenin bütün parçaları arasında bir ahenk oluşturan, sistemini, hedefini ve hareket tarzını yönlendiren birlik unsuru olmasaydı, ahengin ortadan kalkmasından dolayı anarşizm ve bozulmuşluk egemen olacaktı. Bu ahengi en aşırı ateistler bile inkâr edemezler. Çünkü bu somut bir realitedir(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 2373).

Kutub, varlık bütününe yönlendiren bu tek yasalar sisteminden gelen mesajları algılayabilen bozulmamış bir fitratın, fitratının gereği olarak bu yasalar sisteminin birliğine, bu sistemi oluşturan iradenin birliğine ve yapısında bir bozulmuşluk, hareket tarzında bir boşluk bulunmayan düzenli ve uyumlu evrenin yaratıcısının birliğine tanıklık edeceğini vurgulamaktadır (Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 2373). Kutub, iki ilah olması halinde âlemde meydana gelecek bozulmalardan hareketle Allah'ın birliğini ispata çalışmanın yanı sıra, ilahların iki ya da daha fazla olmasının insanlar için ciddi bir sıkıntı olacağı üzerinde durmaktadır.

Zümer Süresi'nin 29. ayetinde yaratıcının bir tane olmasının kullar için büyük bir kolaylık ve nimet olduğu şöyle vurgulanmaktadır: “Allah şöyle bir misal verdi: Birbiriyle çekişen birçok ortakların sahip olduğu bir adam (yani köle) ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir adam. Şimdi bu ikisinin durumu bir oluyor mu?”(Zümer, 39/29). Kutub, bu ayette geçen kölenin durumunu müşriklerin durumuna benzetmektedir. Ona göre ortakların her biri onu bir tarafa çekecek, her biri ayrı ayrı görevler verecek, adam ise bu aykırı arzular, emirler arasında şaşırıp kalacak, gücü ve enerjisi dağılacak ve böylece hiçbir zaman istikamet üzere olamayacaktır (Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 3049). Ardından Kutub, bu ayette ifade edilen yalnızca bir efendiden emir alan adamın durumunu ise mümin kulun durumuna benzetmektedir. O, bu mümin kulun durumunu şöyle izah etmektedir: “O, bir tek efendinin emrine bağlıdır. Efendisinin kendisinden ne istediğini, ne ile yükümlü bulunduğunu bilmektedir. Onun için o, huzur içinde, emin bir halde apaçık olan yolunda sağlıklı biçimde ilerlemeye devam eder”(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 3049).

Kutub, bu ayetle ilgili açıklamalarının devamında, bu iki adamın durumunun bir olmadığını ifade ederek, bunlar arasında bir mukayeseye yapmakta ve bir efendiye bağlı olan adamın belli bir istikameti, bilgisi ve inancı olduğunu, gücünüve enerjisinin bir noktaya toplayabildiğini, ancak geçimsiz efendilere bağlı adamın ise hep sıkıntı ve tereddüt içinde olduğunu, dolayısıyla bir işte karar kılamadığını ve efendilerinin birini dahi razı edemediğini ifade etmektedir (Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, s. 3049).

Kutub, tevhit üzere hareket eden insanın durumunu bir başka örnekte şöyle tasvir etmektedir:“Tevhit gerçeğine iman eden kalp, bu yeryüzündeki yolculuğunu doğru yolda giderek tamamlar. Zira onun gözü ufuktaki bir tek yıldız bakar. Bu nedenle yolunu şaşırılmaz. Hayatın, kuvvetin ve rızkın bir tek kaynağını tanır. Zarar veya fayda vermenin kaynağını bir bilir”(Kutub, *Fi zıllali'l-Kur'ân*, V, s. 3049).

Sonuç

Allah, aslında son derece aşikâr ve gerçek bir varlık olmasına rağmen duyu organlarıyla algılanacak ve hissedilecek bir varlık türü olmadığından, başka bir ifadeyle duyu ve tecrübeye konu olmadığı için, O'nun aklın verilerinden de yararlanmak suretiyle ispat edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle kelamcılar Allah'ın varlığı ve birliğinin ispatına yönelik deliller üzerinde hassasiyetle durmuş, Fitrat, Gaye ve Nizam, Hudûs, İmkân, Kabûlü-Amme, İhtirâ ve Temânü şeklinde isimlendirdikleri birçok delil ileri sürmüştür. Gerek hacimli eserlerinde dile getirdiği düşünceleri, gerekse mücadele ve

işkencelerle dolu hayatı nedeniyle İslam düşünce tarihinde önemli bir yeri olan Seyyid Kutub'un eserlerinde de, Allah inancı önemli bir tema olarak ele alınmış, Allah'ın varlığı ve birliğine ulaşmada nakli delillerin yanında akli deliller de sunulmuştur.

Kutub'un Allah'ın varlığının kelami delillerinden olan Fitrat, Hudûs, Gaye ve Nizam delilleri üzerinde durduğu görülmektedir. O, evrendeki uyum ve düzenin mükemmelliğinden hareketle Allah'ın varlığına ulaşılacağını söylemekte, âlemdeki eşsiz gaye ve nizamdan bahseden Kur'an ayetlerinden ilham alarak, bu ayetler üzerinde fikir yürütmekte ve akli deliller sunmaktadır. O, âlemdeki gaye ve nizamdan hareketle Allah'ın varlığına ulaşmadadıyular ve idrakin ötesinde kalbe de yer vermektedir. Ayrıca Kutub, evrenin Allah'ın varlığına delalet eden sayısız delillerle dolu olmasına rağmen, bu kâinat delillerinin algılanabilmesi için bu delillere ibret nazarıyla bakmak gerektiğini de vurgulamaktadır. Kutub, insan fitratının da Allah'ın varlığının delillerinden biri olduğunu belirterek, aslından uzaklaşmış olan fitratın özellikle korku anında aslına geri dönüp, Allah'a sığınma ve dayanma ihtiyacı hissetmesinin bu gerçeğin bir kanıtı olduğunu ifade etmektedir. O, insan fitratının Allah'a olan ihtiyacından hareketle özellikle yaratıcının koymuş olduğu kurallara ve nizama göre yaşamanın, insan fitratı üzerindeki rahatlatıcı etkiye de temas etmektedir. Kutub, Kur'an'da geçen Hz. İbrahim'in kıssasını izahında hudûs deliline yönelik açıklamalarda bulunmakta, Hz. İbrahim'in Allah'ı aramadaki yolculuğunu, onun fitrî iman noktasından bilinçli iman noktasına çıkışı olarak değerlendirmektedir. Kutub, yıldız ve ay gibi batıp giden yani bir var olup bir yok olan, öncesinde yokluk bulunan varlıkların, var olabilmek için bir var ediciye ihtiyaç duyduklarını, bu var edicinin ise Allah olduğunu ifade etmek suretiyle hudûs deliline açıklık getirmektedir.

Kutub'un Allah'ın birliğini delillendirmede ise, *temânî* delilini kullandığı görülmektedir. Ona göre âlemde eşsiz ve muazzam bir ahenk vardır ve bu ahenk âlemdeki değişmez yasaların tekliğine dayanmaktadır. Bu yasalar ise tek ve ortaksız bir ilahın biricik iradesinin ürünüdür. Kutub, birden fazla ilah olması durumunda, iradelerin de ve buna bağlı olarak yasalar sisteminin de birden fazla olacağını ve böylece evrende denge ve nizamın bozulacağını belirterek, temânî deliline açıklık getirmektedir. O, Allah'ın varlığını delillendirmede nakli delillerin yanı sıra birçok akli delile de yer vermekte ve kendine özgü düşünce ve ifadeleri ile kelim ilminde önemli bir yeri olan bu konuya farklı bir boyut kazandırmaktadır.

Kaynakça

- El-Makdisi, M. (ts.). *el-Bed' ve't-tarih*. Bağdat: Mektebetü'l-Müsenna.
- Eş'ari, H. (1410). *el-İbâne an Usulu'd-Diyâne*. Medine.
- Eş'ari, H. (1953). *Kitabu'l-Lumafi'r-Red ala Ehli'z-Zeyğive'l-Bida*. (Richard J. M. Tahkik), Beyrut.
- Gazzâlî, H. (1967). *İhyâu ulûmi'd-din*. Kahire: Müessesetü'l-Halebi.
- Kevseri, M. Z. (2004). *el-Akide ve İlmü'l-Kelam min A'mali'l-İmam Muhammed Zahid el-Kevseri*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kılavuz, A.S. (2017). *İslâm Akâidi ve Kelama Giriş*. İstanbul: Enar Yay.
- Kutub, S. (1972). *Fi zilali'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'ş-Şuruk.
- Kutub, S. (1982). *Nahve müctemi-i İslami*. Beyrut: Dâru'ş-Şurûk.
- Kutub, S. (1985). *Davetin İlkeleri*. İstanbul: Muvahhid Yay.
- Kutub, S. (1986). *İman Gerçeği*. İstanbul: Hikmet Yay.
- Mâtürîdi, M. (2009). *Kitâbü't-Tevhîd*. Bekir T. (Çev.). Ankara: İsam Yay.
- Nesefî, M. (2010). *Kitabü't-temhid li kavaidi't-Tevhid*. Hülya A. (Çev.). İstanbul: İz Yay.
- Özler, M. (2012). *Tevhid*. TDV, XXXXI, 19.
- Şehristânî, A. (1934). *Nihayetü'l-ikdam fi ilmi'l-kelem*. (Alfred G. Tahkik), London.
- Topaloğlu, B. (1998). *Hudûs*. TDV, XVIII, 304-309.